

Пиголенко І.В. к. філос. наук, доц.,
Раптова О.М. магістрантка

В данній статтє автор рассматривает социальное направление осмысления проблемы кредитной зависимости в современном обществе, которая является актуальной на фоне экономического кризиса. Данная проблема мало исследована и нуждается в комплексном подходе для решения проблем кредитно-зависимых людей.

In this article an author examines social direction of comprehension of problem of credit dependence in modern society, which is very topical on a background an economic crisis. This problem is not enough investigational and needs complex approach in the decision of problems of credit-dependent people.

У даній статті автор розглядає соціальний напрям осмислення проблеми кредитної залежності в сучасному суспільстві, яка є вельми актуальною на фоні економічної кризи. Дана проблема є мало дослідженою і потребує комплексного підходу у вирішенні проблем кредитно-залежних людей.

Ключові слова: кредит, залежність, аффлюенца, кредитна залежність.

Сьогодні практично у всьому світі, а особливо, у високо розвинених країнах спостерігається досить чітка тенденція переходу від кредиту як засобу досягнення певної мети (купівля квартири, автомобіля, оплати навчання і тому подібне) до формування особливого стилю життя, який визначає споживацькі потреби сучасної людини. В українському суспільстві ця тенденція також набуває масовості.

Ж.Бодрійяр пише про це: «Довгий час через свого роду сором'язливість кредит сприймався як деяка етична небезпека, тоді як розплата на місці належала до буржуазних добродетностей. Але подібний психологічний опір явно слабшає... Нині народилася нова мораль: мораль випереджаючого споживання по відношенню до накопичення, мораль втечі вперед, форсованого інвестування, прискореного споживання і хронічної інфляції (накопичувати гроші стає безглуздо); звідси бере початок вся сучасна система, де річ спочатку купують, а потім вже викупляють своєю працею» [1].

Оскільки на Заході всі ці процеси зародилися набагато раніше, ніж в нашій країні, то і дослідження, присвячені вивченню кредитної поведінки населення, почали активно проводитися з 1970-х років. Серед основних аспектів кредитування населення, які досліджуються західними вченими, найчастіше фігурують: загальний об'єм боргу сім'ї, наявність окремих боргів в кожного з подружжя, кількість кредитних карток, частка засобів, що витрачаються на щомісячне погашення боргу. Важливим питанням є дослідження кризисного боргу, тобто ситуації, в якій індивід або домогосподарство не може вчасно розплатитися з боргами, в свою чергу, заборгованість зростає з геометричною прогресією та призводить до незворотних

процесів. Тобто, сім'я не має змоги, навіть задовольняти свої базові потреби.

Якщо звернутися до епістемології поняття кредит, то воно походить від латинського слова "creditum", що означає – довіра або віра у борг. Поняття кредит визначається як, відношення між кредитором і позичальником, що виникає з операції про позику, яка надається за договором, в тимчасове користування, в грошовій або натуральній формі. Операція передбачає що, кредитор передає позику (гроші або майно) "позичальникові", а позичальник, у свою чергу, зобов'язується, згідно з угодою, в певний термін повернути суму і сплатити додаткову винагороду кредитору, тобто % за її використання.

Виділяють різні види кредитів для фізичних осіб: іпотечний кредит (покупка житла), освітній кредит (оплата освіти), товарний кредит (відстрочення платежу за товари), споживчий кредит (оплата послуг), кредити молодій сім'ї і багато інших.

Доступний кредит дозволив людям, не здатним раціонально розпоряджатися своїми доходами, отримувати блага, які раніше не були їм доступні. Не були доступні не через відсутність широкого асортименту товарів, не із-за низьких доходів (вони власне і не збільшилися), не із-за високих цін (вони теж не змінилися до кращого), а із-за ставлення людини до грошей, через те, що у момент купівлі в кредит ми не відчуваємо відповідальності за свій завтрашній день. Ми вже сьогодні хочемо мати все. Кредит дав нам ілюзію нашим можливостям. Тепер, щоб здаватися «крутішим» нам не потрібно шукати додатковий дохід, професійно розвиватися, скорочувати витрати і вести помірний спосіб життя.

Ми отримуємо благо відразу, як тільки почули про нього, без яких-небудь

зусиль. Але платити доводиться за все, і вже завтра нас наздоганяє сувора реальність, ми починаємо думати про те, як же тепер розплатитися з банком. І ось тепер нам доводиться шукати додатковий дохід, скорочувати витрати, постійно знаходячись при цьому, під гнітом думок про дату щомісячної виплати, що наближається. А платити потрібно значно більше, адже крім ціни за товар, ми повинні сплатити відсоток по кредиту. Ми розплачуємося за свою легковажність, за недбале ставлення до грошей, за схвалення громадськості, за те, що узяли те, на що не вистачило власних сил, розуму і сили волі запрацювати або накопичити.

Все більше наше суспільство вражає нова хвороба, давно вже відома в країнах, які за радянських часів називали капіталістичними. Кредитна залежність, коли людина живе, віддаючи практично всі зароблені гроші за узяті раніше кредити, а для того, щоб купити щось, просто бере нові.

Залежність – це жорстока гра, до якої нас приводять наші слабкості. Ми стаємо заручниками власних помилок і бажань. Адже всі ми прагнемо вижити на цьому світі і не просто вижити, а отримувати максимум задоволення (радість, сміх, любов, дружба). А ось отримуючи задоволення деякі з нас потрапляють у залежність. Адже хтось, знаходячись у пошуках задоволення, може почати вживати алкоголь і наркотики, ось і з'являється залежність.

Перше, що необхідно розуміти, так це те, що залежність це коли людина знаходиться у владі чого-небудь або під чийм-небудь контролем. Наприклад, у раба була залежність від його господаря, він був в його владі. Так само залежність це коли людина перестає бути самим собою і стає наслідком дії чого-небудь або кого-небудь на нього. Наприклад, людина, яка спробувала наркотики з кожним подальшим вживанням набуває все більш сильної залежності від наркотиків.

Залежність заважає людині вільно працювати, відпочивати, вчитися, вести щасливе сімейне життя, отримувати задоволення від життя. Тому що їй потрібно знайти і прийняти наркотики або алкоголь, а якщо вона не зробить цього, у неї буде ломка. Вона не може жити без цього. Залежність управляє її діями і думками. Людина вже не може розпоряджатися собою, планувати своє життя, досягати своїх цілей. І майже єдиним її бажанням, прагненням стає – задовольнити свою потребу.

Залежність приводить до втрати сім'ї, роботи, друзів, здоров'я, душевного

спокою. Це приносить величезні страждання, як самій людині так і його близьким. Але як тільки ти подолав залежність, то усвідомлюєш, що насправді з тобою творилося і, що ж таке залежність. Усвідомлюєш, в якому обмані жив.

Психологи стверджують, що залежність може виникнути від: пива, комп'ютерних ігор, їжі, роботи, вже не кажучи про наркотики. До цього списку фахівці додають ще одну залежність - від кредитів. Така проблема давно існує на Заході - в Європі і США. Мало не кожна американська сім'я бере в кредит житло, вчиться в кредит і позичає гроші на покупку автомобіля.

Фахівці вважають, що межа між першою потребою і кредитною полягає в мотивації. Про хворобу можна говорити, коли річ купують в кредит не тому, що вона дійсно потрібна, а ради забави. Такі дії повторюються час від часу, і людина витрачає на кредит мало не всю зарплату або сімейний бюджет. Потенційні кандидати в «кредитомани» – це так звані «шопомани», які купують непотрібні їм речі, щоб поліпшити собі настрій, емоційно розрядитися. Вони часто позичають гроші у рідних і друзів, а якщо не можуть купити річ відразу, беруть в кредит.

Психологи не рекомендують сприймати кредит як зло, втім, підкреслюють різницю: якщо іпотечний або кредит на авто дисциплінує людину, то споживчі кредити сприймаються покупцями як досяжні і часто створюють ілюзію «халяви» [6].

Там, на «Дикому Заході» вже давно існують асоціації взаємодопомоги типу «Анонімних Алкоголіків», тільки хворіють ці люди «кредитною залежністю». Втрата роботи, здоров'я, репутації для такої людини, втрата всього! Адже якщо банк не дасть черговий кредит, то що робити? Ось і причина самогубств (у всьому світі, не тільки на просторі колишнього СРСР) все частіша – непосильний кредитний тягар.

Клінічні симптоми кредитної залежності – відсутність критичного аналізу своїх фінансових можливостей унаслідок простого невміння встояти перед своїм бажанням «жити зараз». І жити «добре».

Причин у цієї хвороби багато. Перерахуємо лише найголовніші.

1. Виглядати набагато вище за свої фінансові можливості.

2. Прагнення «жити зараз», не замислюючись про своє майбутнє. «А коли жити, якщо не зараз» – говорять такі люди, свідомо оточуючи себе дорогим «комфортом».

3. Любов до шопінгу як засобу підняття настрою, любов до імпульсних покупок.

4. Невміння прорахувати свої фінансові можливості, витрати і доходи.

5. Відсутність «заначки» на непередбачені витрати, накопичувальної страховки.

6. Причиною кредитної залежності може бути інша залежність.

7. Втрата роботи, здоров'я, іншого джерела доходу.

8. Емоційна, майже гіпнотична, дія на підсвідомість деяких видів реклами [3].

Кредитозалежними стають люди з певним складом характеру. Така людина може радіти життю тільки тоді, коли вона виглядає успішною в очах тих, хто її оточує – тоді у неї підвищується самооцінка. Це психологічна проблема, з якою треба боротися. Як вже неодноразово говорили учені, коріння цієї проблеми часто закладаються з дитинства – наприклад, дівчина росла в бідній сім'ї, мама не могла купувати їй все, що хотіла дочка. А дівчинка пристрасно мріяла виглядати не гірше за стильних однокласниць. Велика вірогідність, що, подорослішавши, вона витрачатиме всю зарплату на зовнішні атрибути успішності. Рано чи пізно зароблених грошей вистачати вже не буде, і дівчина, щоб не відмовлятися від виконання своїх бажань, піде і візьме кредит. Завдяки кризі можливостей без проблем отримати кредит стало значно легше, і процвітання «краю шопоголиків» опинилося під питанням. Проте багато людей встигли опинитися в кредитній залежності протягом попередніх декількох років. І зараз вони тільки починають усвідомлювати свої проблеми.

Часто дуже важко зрозуміти і тим більше визнати, що твоє бажання «бути не гірше за всіх» привело до психологічної проблеми. Кредитна машина, техніка, відпустка, але особливо одяг – це у багатьох випадках спосіб створити ілюзію успішності. Прагнення показати, що людина може собі це дозволити, приводить його до боргової ями, примушуючи брати безліч кредитів відразу. ЗМІ регулярно розповідають сумні історії людей, які вимушені міняти прізвиська, переїздити в інші міста, ховаючись від кредиторів. При цьому 5-6 кредитів відразу – це не межа.

Згідно даним кредитного скоринга, позичальник відноситься до категорії банківських клієнтів з найвищим числом балів. Його кредитна історія – бездоганна. Дохід – стабільний. Вірогідність прострочення платежів і погашення боргу – мінімальна. Проте після видачі позики цей позичальник пропускає зазначений в договорі термін першого платежу, потім

другого... Це та ситуація, з якою сьогодні стикнулись більшість українців.

Останнім часом українці звикають жити в кредит. Але одна справа – витрачати чужі гроші, а інша – віддавати свої. Представники банківських структур вимушені визнати, що число «проблемних кредитів» зростає, і розробляють власні механізми боротьби з неплатниками.

В розмові про так звані «проблемні» іпотечні кредити експерти, як правило, прагнуть провести чітку грань між простроченим кредитом і неповерненим у зв'язку з дефолтом позичальника.

Незалежно від рівня розвитку економіки, особливостей культури і релігії сучасне суспільство негативно ставиться до боржників. Їх вважають паразитами, невдачами, ледарями і так далі. Суспільна оцінка у свою чергу чинить сильний тиск на боржника, який прагне щонайшвидше позбавитися від боргу.

У найзагальнішому вигляді можна виділити дві точки зору на проблему споживчого боргу в цілому і боргу утримувачів кредитних карток зокрема.

Прихильники першої точки зору вважають, що велика частина боржників в сучасному суспільстві є особами, які страждають специфічною соціальною хворобою «афлюенца» (акроним, утворений від слів affluent – багатий, заморожений і influenza – інфлуенца, грип). Суть афлюенци полягає в неадекватному («дисфункціональному») ставленні до грошей, в прагненні будь-якими способами добитися багатства або, принаймні, виглядати успішною людиною в очах своїх друзів і знайомих. Симптоми хвороби – марнотратство, хворобливе захоплення «шопінгом», відчуття ейфорії при здійсненні покупок, пристрась до кредитних карток, нічим не обґрунтований оптимізм відносно оплати заборгованості, а також абсурдні схеми і варіанти погашення боргу. Причина афлюенци – стрес, хронічна перевтома від роботи, постійне прагнення до реалізації мрії. Прихильники цієї точки зору вважають, що в сучасному західному суспільстві все більше громадян переживають почуття незадоволеності (кар'єрою, доходами, відносинами в сім'ї), мають все більш низький поріг дратівливості, страждають відсутністю мотивації, не мають планів на майбутнє, знаходяться в стані тривалої депресії. Всі ці громадяни вже хворі або незабаром захворіють афлюенцією.

Афлюенца накриває «трудоголиків», людей в стресі, хронічно перевтомлених роботою, замкнутих в монотонному рутинному існуванні. Їх психіка вимагає яскравих переживань і емоцій, і якщо такі відсутні, вона шукає заміник,

нехай і сурогатний. «Шопінг» дозволяє відчути себе божеством, здатним миттєво створити будь-яку річ. Як будь-яка залежність афлюенца розвивається.

Є, правда, і позитив. Вважається, що порівняно, з наркоманією або ігроманією, від афлюенци доволі легко позбавитися. Отримуючи позитивні емоції і враження в спорті, і подорожах, при активному спілкуванні з іншими людьми, ведучи повноцінне особисте життя можна вирватися з ланцюгів шопингманії і афлюенци.

Ясна річ, що найважчі випадки – депресивні боржники. У цих випадках без допомоги спеціалістів не обійтись. Причому, для допомоги необхідне поєднання психотерапевта, який допоможе розібратися з собою, і фінансового консультанта, який підкаже, як реструктуризувати борг, скласти графік виплат або зробити інші необхідні дії в складній ситуації.

Друга група фахівців підтримує набагато прозаїчнішу точку зору, що велика частина боржників – цілком нормальні і здорові люди, які через різні причини влізли в борги і, також через різні причини, не можуть або не хочуть розплачуватися з кредитними установами. Прихильники цієї точки зору вважають, що серед боржників є певний відсоток психічно невірноважених і хворих громадян, яких, очевидно, необхідно лікувати, а не переслідувати в кримінальному порядку, але основна маса боржників є порядними людьми, яким спеціалізовані консультаційні агентства і компанії зі збору боргів повинні допомогти вийти з непростой життєвої ситуації з мінімальними втратами честі і гідності.

Що стосується структури боржників, то, на думку прихильників другої точки зору, вона також неоднорідна. Наприклад, американський психолог Ансельм Бассано (Anselm Bassano) вважає, що існує чотири типи боржників.

Перший тип – «панікери» – знов і знов займають засоби, щоб розплатитися з боргами, що накопичилися; вони не здатні правильно визначати пріоритети і послідовність в термінах погашення заборгованості, внаслідок чого ще більше заплутуються.

Другий тип боржників – «плакальщики» – спочатку заперечують сам факт наявності боргу, а потім починають плакати, шукати пом'якшувальні обставини, перекладати провину на кредиторів, компанії зі збору боргів.

Третій тип – «раціоналісти» – визнають наявність боргів; вони добре планують розміри і терміни погашення простроченої заборгованості, точно слідує графікам погашення, легко і

упевнено складають схеми погашення боргу.

Четвертий тип – «шахраї» – свідомо йдуть на обман і не збираються віддавати борги добровільно [8].

З практичної точки зору найбільший інтерес представляють дані і класифікації боржників, які складаються службами безпеки кредитних і торгових установ, оскільки за родом своєї професійної діяльності фахівці саме цих служб мають можливість збирати і аналізувати інформацію про боржників і їх поведінку протягом тривалого періоду часу. У огляді «Психологія боргу» Джона Бечмена наводяться результати опитування двохсот утримувачів кредитних карток торгової мережі Sears, які затримали платежі за рахунок погашення боргу на шість і більше місяців. Виходячи з результатів опитування, всіх боржників можна поділити на шість категорій:

1) неекономні, неощадливі утримувачі карток, які живуть сьогодишнім днем і не бажають замислюватися про майбутньому;

2) наївні утримувачі, які не уявляють наслідку утворення заборгованості;

3) утримувачі, що постраждали в результаті непередбачених обставин, для яких надзвичайна подія в житті привела до фінансового колапсу;

4) безрозсудні, безтурботні марнотрати – категорія утримувачів, близька за своєю суттю до першої з перерахованих категорій. Але якщо особи, що входять в першу категорію, свідомо витрачають всі свої засоби, то боржники, що входять в четверту категорію, просто не замислюються про те, що гроші люблять рахунок;

5) безпринципні, непорядні, аморальні боржники, які беруть в борг, заздалегідь знаючи, що повертати його вони не будуть (ця категорія боржників схожа на тип «шахраїв» в приведеній вище класифікації А. Бассано);

6) свідомо фінансово неспроможні утримувачі, яким кредитні картки були видані помилково, вони спочатку не могли собі дозволити купувати товари в кредит [2].

У інших країнах, особливо в США, психологія «людини споживача» вивчається ретельніше. Якщо людина усвідомлює, що у нього є залежність від покупок, що він може підісти на «кредитну голку», він без страху і коливань йде до психоаналітика. Досвідчений консультант розробляє для нього цілу програму подолання залежності, що складається з декількох етапів, з невеликих кроків. Наприклад, в арсеналі зарубіжних психоаналітиків є такий метод. Вони рекомендують пацієнтові покласти

кредитну карту у воду і поставити в морозильну камеру. Коли людині шалено хочеться щось купити в кредит, потрібно вийняти цей шматок льоду з морозилки і чекати, поки він розтане. Поки кредитка розморожується, потрібно ще раз подумати, чи потрібна вам покупка, зважити все «за і проти», особливо якщо потрібно витратити крупну суму. Прискорювати процес відтавання не можна. Так людина малопомалу звикає вдумливіше відноситися до своїх покупок.

Кредитна поведінка українців є неоднорідною: є групи, які охоче беруть гроші у борг для вирішення своїх поточних матеріальних проблем. Ці громадяни позитивно ставляться до боргових зобов'язань, мають відносно високу схильність до ризику, прагнуть до досить швидкого покращення рівня свого добробуту. Інші, можливо, хотіли б узяти кредит, але побоюються, що не зможуть повернути його вчасно або вважають, що діючі процентні ставки, є дуже високими. А є ті, які принципово ніколи не беруть грошей в борг, просто тому, що вважають, що мати борги – це погано, що грошові боргові зобов'язання призводять до відчуття економічної нестабільності, відчуття тривоги, а бюджет сім'ї стає вразливим.

У інших країнах, особливо в США, психологія «людини споживача» вивчається ретельніше. Якщо людина усвідомлює, що у нього є залежність від покупок, що він може підсісти на «кредитну голку», він без страху і коливань йде до психоаналітика. Досвідчений консультант розробляє для нього цілу програму подолання залежності, що складається з декількох етапів, з невеликих кроків. Наприклад, в арсеналі зарубіжних психоаналітиків є такий метод. Вони рекомендують пацієнтові покласти кредитну карту у воду і поставити в морозильну камеру. Коли людині шалено хочеться щось купити в кредит, потрібно вийняти цей шматок льоду з морозилки і чекати, поки він розтане. Поки кредитка розморожується, потрібно ще раз подумати, чи потрібна вам покупка, зважити все «за і проти», особливо якщо потрібно витратити крупну суму. Прискорювати процес відтавання не можна. Так людина малопомалу звикає вдумливіше відноситися до своїх покупок.

Література

1. Бодрийяр Ж. Система вещей / Пер. с фр. С. Зенкина. – М.: Издательство «Рудомино», 2001. – С. 170-173.
2. Долги физических лиц – мотивация, проблемы, психология. – Доступный с: <www.balt-risk.lv/public/publications/debtors_phppersons_ru.doc>.
3. Как излечиться от кредитной зависимости. А может, лучше её избежать? – Доступный с: <http://www.mip.megaportnn.ru/councils/index.php?ELEMENT_ID=13470>.
4. Климова С.Г. Деньги. Аналитический обзор по результатам панельного исследования ФОМ «Язык реформ». 2001, 23 марта. – Доступный с: <www.fom.ru>.
5. Козин Ш.К., Ахметова М.В. Мифологический мотив и манипулятивная деятельность на финансовых рынках // Современная российская мифология. – М.: РГГУ, 2005. – С. 249.
6. Кредитная зависимость - болезнь нашего общества. – Доступный с: <http://finance.bigmir.net/useful_articles/credits/23692/?rand=1535936286&display=ALL&ID=0&p=0&sort=D ESC>.
7. Лунт П. Психологические подходы к потреблению: вчера, сегодня, завтра / Пер. с англ. Н.А. Алмаева // Иностранная психология. –1997. –№9. –С.8-16.
8. Психология должника. – Доступный с: <http://mx-4.renatasystems.org/news/psynews/item_4505/>.
9. Стребков Д. Основные типы и факторы кредитного поведения населения в современной России // Вопросы экономики. – 2004. – №2. – С.109-128.
10. Стребков Д.О. Потребности и предпочтения населения России на рынке кредитных услуг // СОЦИС. – 2004. – №2. – С. 51-59.